

Φ И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

О НЕКИМ СРПСКИМ И БУГАРСКИМ ПОРЕДБЕНИМ ФРАЗЕМАМА СА ЗООНИМИМА, ФИТОНИМИМА И ЕТНИЦИМА

Апстракт: У овом раду разматране су српске и бугарске поредбене фраземе са зоонимима, фитонимима и етницима, при чему смо истражили сличности и разлике у домену форме и значења. Забиљежене су фраземе које одликује појединачна еквиваленција, дјелимична еквиваленција и нулта еквиваленција. Анализом је указано на позитиван и негативан језички трансфер, што утиче на лакше или теже усвајање страног језика.

Кључне ријечи: фраземе, еквиваленција, српски језик, бугарски језик.

1. Увод

У настави српског језика као страног посебну пажњу требало би посветити лингвокултуролошком приступу. „Објект истраживања лингвокултурологије чини веза између језика и културе, а предмет истраживања су, према Масловој (2007): 1) *безеквивалентна лексика* у једном језику и *лексичке израженице* (тј. речи које недостају у једном језику а постоје у другима); 2) *митологизоване језичке јединице*: *архетипи, митологеми, обреди, ритуали, обичаји*; 3) *фармиолошки слој језика* (јер се у пословицама налазе стереотипи народног сазнања); 4) *фразеолошки фонд језика*; 5) *еталони, стереотипи, симболи*; 6) *појмовне метафоре*; 7) *стилска раслојавања у језику*; 8) *језичко понашање*; 9) *етикетажа*“ (Драгићевић 2010: 10). Како би странац схватио на шта мисли изворни носилац језика, важно је објаснити језичка складишта српске културе као што су пословице, фразеологизми итд. Будући да је језик устројен на универзалним и специфичним принципима, улога наставника српског језика као страног била би да: „1) има у виду посебности српског језика условљене неким специфичностима културе говорника српског језика и да на њих скрене пажњу ученицима; 2) да, истовремено, искористи језичке универзалије које повезују матерњи језик странца са

српским језиком; те универзалије условљене су когнитивним, културолошким и другим елементима“ (Драгићевић 2012: 195). Управо због тога сматрали смо да је важно обрадити одређене фразеологизме чије разумевање доприноси превазилажењу међујезичких и међукултуралних разлика. Наиме, наша способност да декодирамо метафоричке шифре у страним језицима брише међукултурне разлике, будући да се у фразеологији једног језика огледа искуство народа који говори тим језиком (Драгићевић 2012: 201).

Бугарским студентима српског језика понекад је тешко да разумију смисао одређених фразеологизама уколико се они разликују од њиховог матерњег језика. У раду ћемо показати како се колективна експресија српског језика у неким случајевима подудара са колективном експресијом бугарског језика, што је свакако позитиван језички трансфер, али и како се колективна експресија у овим језицима понекад разликује.

Приликом обраде поредбених фразема запажамо елементе основне компаративне структуре: субјект поређења, оператор поређења и објект поређења. Код метафора заснованих на колективној експресији изостаје оператор поређења. И у српском и у бугарском

језику чести компаратуми јесу зооними, фитоними и етници.

У раду смо користили *Фразеолошки рјечник хрватској или српској језика* Јосипа Матеша (1982), *Нов фразеологичен речник на бугарски јазик* Кети Анкове Ничеве (1993) и *Устойчивије сравнения в бугарски јазик* Весел Кювлиеве (1986).

1.1. Српске и бугарске поредбене фраземе са зоонимима

Анализа српских и бугарских поредбених фразема са зоонимима показала је апсолутно подударане великог броја фразема. То бугарским студентима свакако олакшава усвајање српског језика, јер могу да разумију значење неких српских фразема. Међутим, пријетили смо да неке српске фраземе изазивају неразумијевање код бугарских студената, зато што у њиховом језику не постоје такви облици. Такође, честе лексичке грешке бугарских студената настају управо због попуњавања лексичких празнина конструкцијама из матерњег језика. Упознајући се са фраземама које као компаратуме садрже зоониме и фитониме, студенти могу да разумију и метафоре засноване на колективној експресији. „Два су основна типа метафоричких асоцијација којима је полазиште каква експресивна сема; први је онај у којем је полазна сема зооним (њих је више) или фитоним а циљна човек, други је онај у коме и полазна и циљна сема именује човека.“ (Гортан Премк 2004: 107). Резултат колективне експресије су семе у којима неке биљке или животиње имају особине које се приписују човјеку (*вук* – прекаљен борац, јунак; *јуска* – ограничена особа; *јајње* – кротка, мирна особа; *лав* – храбар, неустрашив човјек и човјек обично лијепе спољашности који има успјеха у друштву; *лисица* – лукава, препредена, зла особа; *буква* – глупа особа).

Анализом фразема запазили смо апсолутну еквиваленцију, дјелимичну еквиваленцију и нулту еквиваленцију. Код потпуно подударних парова запазили смо семантичку, лексичку, мотивациону и стилску сличност у јединицама које се пореде. Такви су следећи примјери:

бијесан као рис/змија/јас → *зъл като рис/змија/куче*;
брз као зец → *бръз като заек*;
вијка као срна → *стройна като сърна*;
вјеран као јас → *верен като куче*;
јладан као вук/јас → *гладен като вълк/куче*;
јлуј као мајаре/јуска → *глупав като магаре/гъска*;
јледам као шеле у шарена вратица → *гледам като теле в шарена врата*;
дедео као свиња → *дебел като свиня*;
живим као јас → *живея като куче*;
збијени као сардине → *натъпкани като в сарделена кутия*¹;
идем као муха без јаве → *ходя като муха без глава*;
јак као бик → *силен като бик*;
једе као јијица/мачка → *ям като птичка/коте*²;
крешти као јаре → *вреся като яре*;
лукав као лисица → *хитър като лисица*;
миран као јајње/буда → *кротък като агне/буболечка*;
мокар као миш/кокош → *мокър като мишка/кокошка*;
марљив као мрав → *работлив като мравка*;
мршав као јлисица → *слаб като глист*;
осјећам се као риба у води → *чувствам се като риба във вода*;
осјећам се као риба на сувом → *чувствам се като риба на сухо*;
јјева као славуј → *пея като славей*;
јијан као смук/свиња → *пийан като смок/свиня*;
јросиј као јасуљ → *прост като фасул*;
сунча се као јушијер → *пека се като гуцер*;
сиромашан као црквени миш → *беден като църковна мишка*;
слијей као крјица → *сляп като къртица*;
слободан као јијица → *свободен като птица*;
смрди као јивор → *воня като пор*;
сијор као јуж → *бавен като охлюв*;
ћуши као риба → *мълча като риба*;

¹ У првом случају ријеч је о моделу Adj + КАО N_{Nom}, који доминира у нашој грађи, а номинатив је репрезентант граматичког субјекта клаузе с везником *као што*. У бугарском примјеру ради се о моделу Adj + КАО N_{Loc}, а локатив је у функцији АОМ.

² У *Фразеолошком рјечнику бугарској језика* фраземе су наведене у 1. л. јед. презента.

уйоран као мајаре → упорит като магаре;
хладан као змија → студен като змија;
црвен као рак → червен като рак;
црн као ѓавран → черен като гарван.

У наведеним примјерима српских и бугарских фразема ријеч је о апсолутној еквиваленцији и зато студенти немају тешкоћа са њиховим разумијевањем или употребом поређења приликом изражавања. Ове сличности настале су као резултат културне и духовне сродности бугарског и српског народа. Примјећујемо идентичне фраземе као, нпр., *ишјан као смук* → *ишјан кайшо смук*, што је резултат митолошких вјеровања словенских народа. Наиме, *смук* је змија којој се приписују натприродне моћи и која може да упије велику количину течности. Како истиче Драгана Мршевић Радовић, *смук* има натприродне способности да одузме млијеско свим кравама једног домаћина за једну ноћ (2008: 159).

Анализа је показала и фраземе у којима су запажена одступања на формалном, семантичком, мотивацијском или неком другом нивоу. Такве фраземе одликује дјелимична еквиваленција. У нашем случају ради се о фраземама које имају исту мотивацију, али различите компаратуме. За ово истраживање користили смо само фраземе са компаратумом зооним, с тим да смо навели и друге компаратуме за исту особину тамо гдје зооним изостаје у једном од два језика.

Дјелимична еквиваленција примијећена је у сљедећим примјерима:

брз као вук/срна → *бърз като елен* [*брз као јелен*];³
брбљашти као јаре на луйашку/чавка → *говоря като навита машина* [*брбљам као машина*];
боришти се као ала с берићешом → *боря се като свиня с тиква* [*борим се као свиња с тиквом*];
вуче се као ѓребијена мачка → *влача се като пребита змија/куче* [*вучем се као ѓребијена змија/ѓас*];
ѓладан као вук/ѓас → *гладен като остарял заек* [*ѓладан као сѓпар зец*];
ѓлуѓ као ѓуска → *глунав като патка/шаран* [*ѓлуѓ као ѓашка/шаран*];
ѓледам као ѓеле у шарена врашја → *гледам като теле пред железница/ ѓеле ѓред иконосѓас/*

теле в грѓмотевица/ крава в ѓараклис/ коза в календар/ крава в железница/ като заклана крава/ койка в календар/ бивол през ярем/ диво ѓред нова ѓоршја/ заклана овца [*ѓледам као ѓеле у железничку ѓруѓу/ ѓеле у иконосѓас/ ѓеле у муњу/ крава у кайелу/ коза у календар/ крава у железничку ѓруѓу/ мачка у календар/ диво кроз жарам/ диво у нова врашја/ заклана овца*];

дебео као свиња/думбар → *дебел като бик* [*дебео као бик*];

досадан као сѓјеница/уш → *досаден като конска муха* [*досадан као коњска мува*];

живи као вук самоѓњак → *живея като кукавица/сврака* [*живим као кукавица/сврака*];

иде као муха без ѓлаве → *ходя като пияна кокошка* [*идем као ѓијана кокошка*];

једе као међава/ѓладна ѓодина → *ям като ламя/ бивол* [*једем као змај/диво*];

лаже као ѓас → *лѓже като циганин* [*лаже као Цѓганин*];

миран као дубица → *кротѓк като гѓљбче* [*миран као ѓолуб*];

мршав као ѓлисѓа → *слаб като комар* [*мршав као комарац*];

ишјан као мајка/земља/лейѓва/чеѓ/ђускија/гуѓа/ клен/метѓла/сјекира/земља → *пийан като жаба* [*ишјан као жаба*];

сѓор као ѓуж → *бавен като костенурка* [*сѓор као корњача*];

сиромашан као црквени миш → *беден като ѓурец* [*сиромашан као скакавац*];

смије се као луд на брашно → *смея се като варен рак* [*смијем се као куван рак*];

сѓиоји му као крмачи седло → *отива му като на свинче звѓнче* [*сѓиоји му као свињи звонце*];

хладан као жаба → *студен като змија* [*хладан као змија*];

црн као кришѓица → *черен кайшо кайѓран* [*црн као кайѓран*];

чекам као озебао сунце → *чакам кайшо вѓлк на ѓѓршѓина* [*чекам као вук на сѓѓази*].

Понекад се сусрећемо и са ироничним значењем, на примјер *хубав кайшо ѓрасе в ѓомија или оѓѓива му кайшо на свинче звѓнче*. Ослањајући се на матерњи језик, студенти понекад употребљавају фраземе које нису типичне за циљни језик. Зато им је важно скренути пажњу на

³ Сви преводи у угластим заградама су наши, Д. Х.

употребу компаратума нетипичног за говорнике српског језика.

Приликом анализе фразема забиљежили смо фразеолошке јединице за које нисмо пронашли одговарајуће еквиваленте у другом језику. Приликом усвајања страног језика на њих би требало обратити посебну пажњу. Такви су, нпр.

Ћледам као маче у жишак;

разумјети се као во у њериши/ као мајаре у канџар;

срамува се като мечка пред катуун [сџиди се као мего у ромском камџу];⁴

вџрви ми като на рак в трап [иде ми као раку у замци];

разнежвам се като вол в зеле [разњежио сам се као во у куџусу].

1.2. Српске и бугарске поредбене фраземе са фитонимима

Приликом анализе уочили смо да је српски језик богатији од бугарског када су у питању фраземе са фитонимима. Апсолутну еквиваленцију примијетили смо у следећим фраземама:

висок као џојола → висок като топола;

дрхџи као лисџи → треперя като лист;

жуџи као лимун → жџлт като лимон;

љуџи као џаџрика → лют като чушка;

расџе као џљива → раста като жџбка;

џрвен као јабука/мак/џаџрика → червен като јабџлка/пуплек/чушка.

Апсолутна еквиваленција наведених фразема узрокована је заједничким културним наслеђем и српског и бугарског народа. Као примјер узећемо фразему *висок као џојола → висок кайџо џојола*. Истражујући значења дрвећа у словенској митологији, дошли смо до податка да је дрвеће које расте поред воде или на влажном земљишту високо и импресивно по дуговјечности и огромности (Мршевић Ра-

⁴ У српском језику постоји фразема *сџидљив као дјева*, са значењем *веома сџидљив*. У бугарском језику *срамува се кайџо мечка џред кайџун* има иронично значење.

довић 2008: 65). То свакако објашњава компаратум *џојола* у фразеолошким изразима и српског и бугарског народа.

Дјелимична еквиваленција карактерише следеће парове:

џо као реџа → гол като хурка/џушка/врейено [џо као џреслица/џушка/врейено];

џлуџи као буква → глупав като патка/шаран [џлуџи као џаџка/шаран];

дрхџи као џруџи/шиба/џџрска → треперя като гол џиганин/заек/рибар [дрхџим као џо Џџџанин/зеџ/рибар];

жуџи као џекин → жџлт като краставиџа/пипон [жуџи као красџаваџ/диџа];

здрав као дреновина → здрав като елен/битолски просџак/камџк/кочан/челик/кремџк [здрав као јелен/диџољски џросџак/камен/клиџи/челик/кремен];

расџе као из воде/као коров/квас → раста като тиква на буниџе [расџе као џишка на дейџниџи];

џџврд као дреновина → тџврд като подметка/камџк/железо/скала [џџврд као џон/камен/железо/сџиџена];

џрвен као крв → червен като пандџар [џрвен као џвекла].

Нулта еквиваленција карактерише следеће примјере:

хубав като тиква на плет [лиџеџи као џишка на живиџи];

глава като картоф [џлава као кромџир];

нос като патладџан [нос као џаџлицан].

1.3. Српске и бугарске поредбене фраземе са етницима

Приликом анализе фразема са етницима запазили смо апсолутну, дјелимичну и нулту еквиваленцију. Настанак ових фразема узрокован је историјским приликама кроз које су пролазили ови народи. Потпуно еквиваленцију забиљежили смо у следећим примјерима:

џролазим као џоред џџурскоџ џробља → минавам като през турски гробиџа;

џрн као Џџџанин → черен като џиганин;

џрн као Араџин → џрн като араџин.

Црни Арапин присутан је у народној поезији свих балканских народа. Бијело и црно су међусобно супротстављене боје: бијело обично означава нешто позитивно и морално, а црно негативно и злокобно. Арапин није црн због боје своје коже, него демонске силе коју носи. Корисно је споменути да у бугарском језику постоје фраземе *бял кайто арапин/циганин* и оне имају ироничну конотацију.

Дјелимична еквиваленција одликује следеће примјере:

бјежи као ђаво од крстиа → бегам като гладен турчин от пиян българин [бјежим као *џла-дан Турчин од њијаној Бујарина*];
бијел као иње/креда/млијеко/снијеј → бяла като гъркиня [бијела као *Гркиња*];
здрав као дрен → здрав като битолски просјак [здрав као *биџољски њросјак*];
лаже као Турчин → лџа като циганин [лажем као *Цијанин*];
џрави се Енџез/Кинез → правя се на американец [џравим се *Американац*];
џонавља као Швабо џралала → повтаря като латерна [џонавља као *верџл*];
џије као Рус → пия като циганин [џијем као *Цијанин*];
џуши као Турчин → пуша като циганин [џушим као *Цијанин*];
џсује као Влах с коца → псува като циганин [џсује као *Цијанин*];
сјава као дрво/дудук/џој/заклан → спя като заклан турчин [сјавам као *заклан Турчин*];
црн као џар/џавран/крџица/уљен/врај → черен като негър [црн као *црнац*];
џкрџи као Пирођанац → стиснат като габровец [џкрџи као *Габровчанин*].

Нулта еквиваленција забиљежена је у следећим фраземама:

оригвам се като турчин [џодриџујем као *Турчин*];⁵
сбљакал се като турчин [скинуо се као *Турчин*];⁶
јам като хърватин [једем као *Хрвајџ*];
ходя като хърватин [идем као *Хрвајџ*];

⁵ Поријекло ове фраземе налази се у турском вјеровану да није непристојно подригивати.

⁶ У прошлости Бугари су спавали обучени како не би губили вријеме на облачење и свлачење.

ходя като изпаднал германец [идем као *офуца-ни Нијемац*];

лијен као Црноџорац;

наџезаџи се као Швабо с џађама.

Фраземе одликује позитивна и негативна обојеност. Поредбене фраземе са етницима углавном имају негативну конотацију, садрже одређене предрасуде и погрдно значење. Такви примјери су: *џролазим као џоред џурској џробља*, *џонавља као Швабо џралала*, *јам като хърватин*, *ходя като хърватин*. У свијести српског и бугарског народа Турци су упамћени као вјечити непријатељи и јасно је поријекло ових фразема. Швабо је погрдан назив за Нијемце. Милан Шипка истиче да се ова фраза налази у збирци Вука Караџића *Срџске народне џословице*. У објашњењу фраземе приповиједа се како су се ђаво и Швабо договорили да један другог носе, докле год овај други не испјева пјесму. Наиме, Швабо је пјевао *џралала* и тако насамарио ђавола (2007: 209). Необично је да је Швабо окарактерисан као домишљат човјек, што се не подудара са представом о Нијемцима у свијести српског народа. Не може се поуздано рећи да ли је фраза основа приче или је обрнуто. Милан Шипка могуће поријекло ове фраземе објашњава као реакцију српског пука на рефрене њемачких пјесама (2007: 210). Занимљиво је да фраземе *џонавља као Швабо џралала* и *џсује као Влах с коца* нису забиљежене у *Фразеолошком рјечнику хрвајтској или срџској језика* Јосипа Матешића. Хрвати у фраземама *ходя кайто хџваџин* и *јам като хърватин* носе негативну конотацију и означавају аљкавост и халапљивост. Послије Првог свјетског рата било је много Нијемаца у Бугарској који су својим изгледом нарушавали класичне представе Бугара о овом народу. Претпоставља се да се ту крије поријекло фраземе *ходя като изпаднал германец*. Иако је већина фразема са етницима негативно обојена, изузетак је фраза *бяла кайто џгркиня*, која се односи на боју коже.

2. Закључак

Приликом анализе фразема са фитонима и зоонимима учили смо подударања

која се тичу мотивационих јединица и емоционалне оцјене коју носе. Дјелимична подударња забиљежили смо приликом проширивања поређења, гдје су као компаратуми дате ријечи другог семантичког садржаја. Потпуна неподударња забиљежили смо у примјерима за које не можемо наћи еквиваленте у другом језику.

Анализом смо утврдили да подударње појединих фразема представља позитиван језички трансфер, то јест лакше усвајање страног језика због утицаја матерњег. Међутим, важно је посветити пажњу и неподударњима, јер дословни превод бугарских фразема на српски језик понекад не може бити у духу српског језика. Из свега можемо закључити да је укључивање лингвокултурологије у наставу српског језика као страног и више него пожељно. На тај начин странац истовремено учи страни језик и упознаје се са националном културом народа чији језик учи.

Литература

1. Андрейчин, Лубомир (1973), *Български тълковен речник*, Софија: Наука и изкуство.
2. Анкова Ничева, Кети (1993), *Нов фразеологичен речник на български език*, Софија: Универзитетско издателство „Свети Климент Охридски“.
3. Гортан Премк, Даринка (2004), *Полисемија и организација лексичкој сисџема у српскоме језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
4. Драгићевић, Рајна (2010), *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
5. Драгићевић, Рајна (2010), *Лексиколоџија српској језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
6. Драгићевић, Рајна (2012), *Лексиколоџија и ѓрамаџика у школи*, Београд: Учитељски факултет Универзитет у Београду.
7. Кјувлиева, Веса (1986), *Устойчивите сравнения в български език*, Софија: Издателство на българската академия на науките.
8. Матеџић, Јосип (1982), *Фразеолоџијски рјечник хрватскога или српскога језика*, Загреб: Школска књига.
9. Мршевић Радовић, Драгана (2008), *Фразеолоџија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
10. Станојчић, Живојин и Лубомир Поповић (1999), *Грамаџика српскоја језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
11. Стојнев, Анани (2006), *Българска митологија, енциклопедичен речник*, Софија: Захарий Стоянов.
12. Шипка, Данко (2006), *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад: Matica српска.
13. Шипка, Милан (2007), *Зашџто се каже*, Нови Сад: Прометеј.

SOME SERBIAN AND BULGARIAN COMPARATIVE IDIOMS WITH ANIMALS, PLANTS AND ETHNICS

Summary

This paper reviewed Serbian and Bulgarian comparative phrases of animals, plants and ethnics, where we explored similarities and differences in the domain of form and meaning. In analysing these idioms, we discovered phrases which were characterised by a complete equivalence, partial equivalence and zero equivalence. The analysis points out the positive and negative linguistic transfer, which makes it either easier or more difficult to adopt a foreign language.